

Razgovor s Krunoslavom Pranjićem*

– *Luka Perić: Stereotipan je, dakle – otrcano „uhodan”, običaj uz književnopovijesne jubileje započeti jubilejnikovim životopisom i pričom o njegovu porijeklu, obitelji...*

– Krunoslav Pranjić: Ma nije ni svaki stereotip banalna navada ako se začme čime iznimnim. Prepuštam dvije rečenice samomu Matošu, gdje on u svojoj (objavljenoj) *Autobiografiji*, sebi nalik, autoironično i napol praznovjerno napisa: „Rođen sam u Srijemu, u Tovarniku, **u petak, trinaestoga** lipnja 1873. Dijete sam ostarjeloga devetnaestog i starac dvadesetog još djetinjastog vijeka”. Komentiram: „Starac” Matoš imao je u vrijeme repektivnog autografa (1910.) svega 37 godišta!?

Antun je bio prvenac (*primogenitus*) u oca Augusta i majke Marije rođ. **Schams** sudetsko-njemačkog podrijetla (1851.–1944.). E, sad se može posve odstupiti od stereotipstva: zadržt (obično: zadržgao) kakav ideologiziran fanatik rasnog čistunstva u prilici je da klikne: daklem – Matoš, Gustav nije „rasni” Hrvat jer da mu je mati pemska Švabica/švabska Pemica! E pa: nazdravlje takvu virtualnu brojaču crvenih/bijelih zrnaca i genskih (nasljednih) tjelešaca; mogu mu ponuditi i ovakav šok-izazov: A.G.M., neprijeporan i epohalan „začinjavac” modernog, sofisticiranoga hrvatskog književnog stila i jezika... „daklem” nije bio *rassisch rein* (poput rijetkih onih „kućnih ljubimaca”, *mácā* i *kúcā*, koje ak’ nisu *rassisch*, jesu barem *Zimmer rein*. Ha?

– *L.P. (upadicom): Niste li malo pretjerali, Professore – Professore?!*

* Ulomak intervjua povodom 90. obljetnice od pokoja Antuna Gustava Matoša objavljen je 24.05.2004. u „Zadarskom listu”.

– K.P. (s oka s boka): Jesam, svjesno i namjerno, „jerbo” se tek „priječerom” stvari vide jasnije... Hm?

– L.P.: *Vi, Profesore, kategorički tvrdite da nam je onaj popularan/čuvan troslovčan – A.G.M. još jednako suvremen, pa dajte sad o tome...*

– K.P.: Znade, profesor hrvatske književnosti, akademik Antun Barac, mojoj je studijskoj generaciji (daleke 1949.–1953.) ulio stamen orijentir dok nam je tumačio Matoša da: „Veličinu i značenje pojedinih ljudi iz prošlosti možemo mjeriti prema tome koliko buduća pokoljenja u njihovim djelima mogu naći nešto blisko, nešto suvremeno”. To je bila teza još iz davne 1937. kad je na Pučkom sveučilištu govorio o Matošu. Hitro primećem Matoševe odabrane *Misli i poglede*, a nek’ čitateljstvo samo presudi i o njihovo te bliskosti, te suvremenosti:

EVROPA. Vi dobro znate da je ponajveća naša strast Evropa, Zapad, Evropa umjetnosti, znanja i slobode, pa ako danas slušamo s poštovanjem svaki novi zvuk te velike kulturne simfonije, ne radimo li isto što su činili najbolji naši literarni prethodnici? Mi nismo samo Hrvati; mi smo i Evropljani; i kad je najveća, Evropa, upravo ona koja je što manje Kina u kulturnom pogledu, što da mi svoju glupost i indolentnost opašemo manastirskom ekskluzivnošću?

(*Jezuitska kritika*, 1906, u: *Sabrana djela* 1973 [dalje: SD] XIII, 84)

Narodi evropski i sloboda. Može se predviđati vrijeme kada će zbog ekonomskih konkurencija, kao što je npr. sjeveroamerička, Evropa malo po malo morati ulaziti u ekonomski savez koji mora uroditi i savezom političkim. Društvo i politika sve više i više se demokratizuje, i pobjeda demokracije u Evropi bit će spas svih ugnjetenih i poniženih, pa i naš. (...) Na prijelazu nacionalne u ekonomsku fazu evropska politika mora se riješiti spona neriješenih nacionalnih problema, pa i problema hrvatskoga, koji je vrlo važan u austrijskom i balkanskom pitanju.

(*Hrvatska misao*, 1907, u: SD XV, 167–168)

Kultura je internacionalna. Danas je kultura to nacionalnija što je evropskija. Najjači, najvitalniji nacionalizmi su oni koji su najmanje nacionalni, jer snaga narodne kulture nije u sposobnosti odbacivanja, eliminacije, već u moći primanja, apsorbaranja što više tuđih kulturnih elemenata. (...) Ma koliko se to činilo paradoksalno, danas se može mirne duše reći da su nacionalne kulture po svom postanku i izvoru

plod tuđinskog utjecaja. Ono što je u narodima najbolje plod je spoljašnjih kalama... Nema ni jedne evropske književnosti a da nije nastala pod utjecajem tuđe. Prema tome je studij tuđih kultura najbolje sredstvo za podizanje svoje, i NAJBOLJI JE NACIONALISTA ONAJ KOJI JE NAJBOLJI EVROPEJAC.

(*Narodna kultura*, 1909, u: *SD IV*, 269)

Hrvati okrivljuju druge za svoje nedaće. Mi Hrvati rado se izgovaramo i okrivljujemo drugoga za vlastite nesreće. Za sve nedaće ne okrivljuje nikad Hrvat sam sebe. Uvijek mu je drugi kriv. (...) Moderni Hrvat nema apsolutno nikakve inicijative i samostalnosti. (...) Sav uzgojni naš sistem išao je i ide za tim da stvori činovnike, službenike, dakle da fabrikuje duše podobne samo slušati, da fabrikuje ljudski materijal to bolji što je gori, to jest: što ima manje samopouzdanja i energije. (...) Energični, za sve vrste egzistencije sposobni pojedinac najveći je kapital i jedini temelj našeg narodnog kapitala, koji pada samo zato, jer rapidno pada kult moralni, fizički i intelektualni naših energija u pravcu što veće osobne i privatne inicijative.

(*Pod florentinskim šeširom*, 1911, u: *SD XI*, 200)

– *L.P.: Kad je Matošu, dvadesetogodišnjaku, „pukao film” od regrutskog timarenja bedevija u K und K vojsci, našao je ubježište u – Beogradu. Odatle je otišao u sanjanu Francusku, u Pariz, u doba koje se nazivalo Belle époque. I?*

– *K.P.: Najpuniji je doživljaj Matoševa života bila Svjetska izložba 1900. Bio je sekretar bosanskog paviljona i novinar s agregacijom. Impresijama s te izložbe redovno je izvješćivao u domovini (i zarađivao), ali i koje o čem drugome...*

Jedan, refleksivan, a deduciran, fraktal reprezentira jednu uprav začudnu koncepcijsku anticipaciju: **A.G.M je, naime, kulturnu historiju smatrao važnijom od političke, a privatni život zanimljivijim od javnoga?** Nije li ovakvo poimanje – i prije imenovanja (fr. *avant la lettre*) – analogno poimanju o dvjema nehomolognim historijama: površinskom i kratkotrajnom, tzv. događajnom historijom, i dubokom i dugotrajnom historijom zvanom historija mentaliteta?!

Pet godina Pariza – nije li to dosta i za jednoga vatrenog galofila poput A.G.M.-a? Uхватила ga nostalgija, „žal” za zavičajem. Ali, neamnestiran dezertar iz austrougarske soldačije ne može u austrougarsku Hrvatsku, pa će

opet u „drugu otadžbinu”, u Srbiju. Iz Beograda je, u Zadru 1905. objavio knjigu *Ogledi!*

– L.P.: *A što nam, opet: Profesore, možete kazati o Matoševu starčevićanstvu/pravaštvu?*

– K.P.: Ideolozi „pansrbizma” i „pankroatizma” iscrpljivahu se jedni drugima negirajući narodnosnu (nacionalnu?) autentičnost. Koještarije o narodnosnoj ili rasnoj nadmoći A.G.M.-u su bile tuđe i smatrao ih je komičnim prenemaganjima. A.G.M. je bio član Stranke prava, **hrvatski individualistički nacionalist** (ovo nije utajivao ni boraveći u Beogradu), ali nikad nije bio ekskluzivist, šovinist, ultraš; ovo je egzemplarno potvrdio jednom dosljednom gestom: kad je njegova stranka (1909.) počela „kolaborirati” s austrougarskim „okupatorima”, kad je osnovala „hrvatsku legiju” čiji su legionari zastrašivanjem i šikaniranjem započeli hajku osobito protiv Srba (pa protiv Hrvatsko-srpske koalicije, protiv socijaldemokrata i seljaka Stjepana Radića) – A.G.M. prestaje biti suradnikom stranačkih novina, demonstrativno istupa iz stranke s tim da sebi natrag uzima(m) svoju literarnu slobodu koja je iznad svih stranaka i koterija.

Bio je, A.G.M., jednako i protiv vjerskih (rimokatoličkih) radikala iz svoje, sada već bivše, stranke jer da „poistovjećuju vjeru i narodnost” (piše on tako u „Mladoj Hrvatskoj”, u listu đaka, maturanata i studenata, u kojem je otad pa dosmrtno bio glavni suradnik); i dalje: „pitanje vjersko pitanje je pojedinačne savjesti... i ne smije biti političko... Moderni javni život je areligiozan” jer da u eri europskog konstituiranja nacija politika gubi konfesionalno značenje, a naturavati drugome svoje vjerovanje da je podjednako kukavno kao nametati drugome svoje bezvjerstvo...

– L.P.: *Čime ćete oprimjeriti Matoševu nesmiljenu kritiku stanja u nje-mu suvremenoj Hrvatskoj, kritiku sročenu uprav briljantnim stilističkim ar-tizmom, dotad u nas neviđenim/nečuvènim?*

– K.P.: Na tragu Starčevićevih misli jesu i, oštroumne koliko i nemilosrdne, dijagnoze što ih A.G.M. izručuje publici, na svom anatomsom stolu obducirajući moralnu i društvenu situaciju u zemlji, u hrvatskoj zemlji:

– politike bez političara	– umjetnika bez ideala
– brakova bez ljubavi	– novinara bez pismenosti
– sela bez seljaka	– stjenica bez buhača
– učitelja bez plaća	– škandala bez kompromitovanja
– knjiga bez čitalaca	– zločina bez kazne
– značajnika bez pameti	– Catiline bez Cicerona
– umnika bez značaja	– zemlje bez naroda
– naprednjaka bez kulture	– naroda bez zemlje
– mudraca bez liberalizma	– HRVATSKE BEZ HRVATA!...

...ova orkanska plima stilističkih prosedeja bje bez presedana u hrvatskoj književnosti: ovo gomilanje kaotičkih enumeracija, ritmičkih trijada, ovi unakrsni frazeologizmi zrcalnih mikrostrukture – sve će to kulminirati/eksplozirati u paroksizmu jedne urnebesne retoričke figure „narečene” katakreze: ova (draga) zemlja...

... *kukolja bez žita*?! (*Ladanjske večeri*, 1911, SD V, 199)

Hrvatska zemlja, nažalost, danas vrijedi više od nas. Današnja Hrvatska vrednija je od Hrvata... (*Hrvatski nacionalizam*, 1913, SD XVI, 120)

Slutim: ovu Matoševu dijagnostičku plimu da bi mudrije bilo ostaviti bez komentara; opterećenih ju izlišnim, „fah-idiotskim” ezoteričnim (teško proničnim) imenovanjima; ne mogu odoljeti (pozivom profesorštine) još jedan, sad proničan (egzoteričan) a, valjda, prijeko potreban dometak: *značaj* Matošu znači, starčevićevski: *karakter*, a *značajnik* = „karakternik” = kremen-poštenjačina... I: gordimo se Matošem što nam je, kao zavještajno, ovime doista namro: predodžbu o CIVILNOME DRUŠTVU. A kataklizmičke dijagnoze – dabogda ne bile prognoze za preksutrašnjicu...

– L.P.: *Spominjali ste, Professore, čak u više navrata isticali – MATOŠE-VU ANTIMARCIJALNOST alias PROTURATNIČKOST! Čime ćete nam to oprimjeriti?*

– K.P.: Evo, A.G.M se raduje savezničkim pobjedama Srbije, Crne Gore i Bugarske nad Turskom jer da je to rat oslobodilački (bio je to Prvi

balkanski rat, 1912. Cijena: ljudskih kadavera u pobjednika bilo je – bugarskih 73 000, srpskih 30 000, crnogorskih 9 500; u pobijeđenih – turskih 153 000, sve to na „razbojištu”, *champs de massacre*, pomiješano s nebrojenim kadaverima marvèné vùčē, konjske i volujske te hranidbene stoke sitnog zuba...); o tome iscrpno piše u nekolikim zagrebačkim novinama, a beogradske pak novine ushićeno preštampravaju njegove tekstove; no „prenebregnuli” su njegovu završnu poentu jednog takva impromptu-komentara (*Sa bojišta*, Zagreb, studeni 1912) gdje A.G.M biva dostojan samoga sebe:

– „Mada sam Jugoslaven, upravo Hrvat, duša me boli gledajući jad, glad, pokolj i nevolju Turčina, pobijeđenoga. / Turčina, moga brata čovjeka. / Turčina, moga brata u čovjeku. / **Samo pobijeđeni su lijepi**”.

Kao što A.G.M. zborijaše, tako govoraše i Perzijanac Zoroaster; tako govoraše i Kinez Lao-tse; tako i opet Kinez K’ung-Fu-tse, alias Confucius; tako i Indijac Gautama Siddharta Buddha – sva četvorica po pet do šest stoljeća prije Krista, a tako i „Dečko iz Nazareta” (Isusovo nazvanje po pjesmi *Jeruzalemski dijalog* M. Krleža), tj. u smislu da se mržnja ne ugašnjuje mržnjom – već ljubavlju (za sve ljude). A v. i Mt 5, Isusov *Govor na gori*! Međutim, u Drugome balkanskom ratu (1913.) sukobili su se jučerašnji saveznici, Srbi i Bugari, oko nekih krpica teritorija (i to: mahom makedonskih); kadavera je bilo: bugarskih 93 000, srpskih 44 500, crnogorskih 14 000, marvène se leševe i ne broji... A.G.M je bio razočaran, ogorčen, jer da je to rat **bratoubilački**! Tu Običnu kroniku (Zagreb, srpanj 1913) u Beogradu više nitko nije preštampravao, ali su je dvoje novine, one iste koje su Matoša lani slavile, sada tek komentirale dopunskim deprecijativnim etiketama nalik na one kojim su ga „častili” zbog nelaskavih literarnih kritika za njegova prvog ubježištva u Beograd: A.G.M. = gad, trulež, špijun...

– *L.P.: Hvala na razgovoru!*